

46. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.geoversum.by/blogs/tapan-m-ka/istorija-sluzhby-pogody.html>
47. Климатический очерк г. Конотоп, Черниговской губернии. 1893 – 1907 гг. /Сост. Н. Данилевский. – К.: типография 1-й Киевской Артели Печатного Дела, 1912. – 38 с.
48. Соколов В.В. Технічні моделі та креслення метеорологічного обладнання для хат-лабораторій в працях М. Кудлая /В.В. Соколов, А.В. Куций, С.А. Куций //Матеріали XIII Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні питання історії науки і техніки» /Відп. ред. Л.О. Гріффен. – К., 2014. – 384 с.
49. Кудлай М. Метеорологічні та агрометеорологічні прилади, рекомендовані Головним управлінням ЄГМС УСРР для метстанцій при хатах-лабораторіях /М. Кудлай // Вісник метеорології і гідрології, 1936. – № 2.
50. Кудлай М.Г. По сітці метеорологічних станцій / М.Г. Кудлай //Вісник метеорології та гідрології, 1936.– № 1.
51. Кудлай М.Г. На шляху раціоналізації метеорологічної сітки ЄГМС України М.Г. Кудлай // Вісник метеорології та гідрології, 1935. – № 5 – 6.

Мамалага В.В.

**До питання про територіально-адміністративне
перепідпорядкування Батуринської сотні
у 50-ті роки XVII ст.**

Питання територіально-адміністративного поділу є одним з наріжних каменів державного устрою. Недарма і в наш час одним з ключових питань, які турбують українське суспільство, є проблема приведення територіально-адміністративного устрою у відповідність до потреб сучасності.

Світова історична практика вказує, що територіально-адміністративна приналежність територій рідко буває довільною, зазвичай вона є продуктом закономірного генезису. На жаль ще й до сьогодні питання територіально-адміністративного устрою Української козацької держави XVII-XVIII ст.ст. не вивчено на достатньому рівні. Поки що не в повному обсязі навіть зафіксовано територіально-адміністративну приналежність тих чи інших територій в конкретний момент часу, тобто статичний аспект цього питання, що вже казати про вивчення причин та обставин змін в територіально-адміністративному устрої, тобто аспект динамічний. Маємо надію, що зрушення в цьому питанні справа не далекого майбутнього.

Одним з фрагментів в цій, не написаній поки що картині, є проблема перепідпорядкування Батуринської сотні з під юрисдикції Чернігівського полку під юрисдикцію полку Ніжинського.

Обмежені недостатністю залученої до наукового обігу джерельної бази, а саме затиснуті між Зборовським реєстром 1649 та Присяжними книгами 1654, дослідники констатують зміну підпорядкованості Батуринської сотні в період між появою цих джерел, при цьому, на нашу думку не аргументовано, часто прямо вказується, що трапилось це у 1654 [5, 113; 6, 140]. Втім, не прямі вказівки джерел натякають нам про більш ранній час цієї події. Наприклад, у листопаді 1653 маємо згадку: «...нежинского полку глуховской сотник Филип Умонцов...» [1, 172]. А, наприклад, в листопаді 1652 новгород-сіверські монахи згадують як козацького керманича свого регіону саме ніжинського полковника, а не чернігівського [2, 252]. З міркувань географічної логіки видається не можливим припустити, щоб Батуринська сотня не входила до складу Ніжинського полку, коли до нього входить сотня Глухівська та місто Новгород-Сіверський.

Що ж до причин та обставин перепідпорядкування Батуринської сотні, то цьому питанню взагалі не приділялося уваги.

Встановити час та обставини перепідпорядкування Батуринської сотні не можливо без більш широкого погляду на цю проблему.

Чернігово-Сіверщина через своє географічне розташування була особливим регіоном у складі Гетьманщини. Вона, як північний виступ у бік ворожої Литви, прикривала правий фланг розгорнутого на захід фронту, яким було все Військо Запорозьке. Сіверянські полки зазвичай перебували постійно на своїх територіях, а не при головній гетьманській ставці. Домінування військових завдань накладало свій відбиток і на адміністративну організацію. Задля збереження принципу єдиного командування необхідним було призначення одноосібного керівника над сіверянськими полками. Та оскільки загроза з боку Литви мала постійний, стратегічний характер, то й рішення мало бути не тимчасовим. Логічно припустити, що керівник оборони Чернігово-Сіверщини мав отримати від Б.Хмельницького не тільки який гучний, але тимчасовий титул, на кшталт «наказного гетьмана», а якісь реальні важелі впливу на місці. Найочевиднішим рішенням було б призначити першою особою на Чернігово-Сіверщині керівника найбільшого полку з наданням йому особливого статусу по відношенню до інших полків.

Для підтвердження цього припущення треба розглянути обставини, що передували територіальній реформі.

Після поразки під Берестечком та підписання Білоцерківської угоди (28 вересня 1651) гетьманський уряд зіткнувся з прямою непокорюю з боку козаків, яка вилилась у ряд збройних повстань. Зокрема, наприкінці 1651 проти укладання нового (зменшеного відносно Зборовського) реєстру, повстали козаки Корсунського полку [10, 256].

Корсунське повстання було якщо не очолене, то, ймовірно, в якійсь формі підтримане самим корсунським

полковником Лук'яном Мозирею. За це останнього було позбавлено полковництва, і в грудні 1651 ми бачимо його вже на чолі повстанців в ніжинській окрузі [3, 392].

Повстанський рух охоплював все більші території. Відомо, що на Білоцерківщині повстанцями було вбито білоцерківського полковника Михайла Громику. Але якщо на Правобережжі причиною повстання було лише позбавлення частини козаків станових привілеїв, то Чернігово-Сіверщина взагалі лишалась поза межами Гетьманщини, що не могло не призвести до тотальної непокори гетьманському уряду, який вимагав не чинити опору коронним військам. Чернігово-Сіверщина з кінця 1651 стає найбільш бунтівним регіоном по відношенню до гетьмана [3, 409-413].

Керівництво сіверянських полків не лишилось осторонь цих заворушень. Чернігівський полковник Степан Подобайло також бере участь у повстанні, за що його було навіть заарештовано за наказом Б. Хмельницького. Щоправда пізніше, ймовірно, вже після розриву гетьманом угоди з поляками, звільнено і повернуто на посаду чернігівського полковника [9, 134].

Про участь у повстанні ніжинського полковника Лук'яна Сухині нами відомостей не знайдено, але він, як мінімум, не зміг утримати ситуацію у своєму полку, про що свідчить діяльність в ніжинській окрузі одного з головних опонентів гетьманської політики, згаданого вже, колишнього корсунського полковника Л.Мозирі.

Після розриву Б. Хмельницьким Білоцерківської угоди у травні 1652 фактично знімалось підґрунтя до розбіжностей між гетьманом та повстанцями, в тому числі і їх керівниками. Але пробачити непокору собі і просто повернутись на Чернігово-Сіверщині до status quo часів, які передували Білоцерківській угоді Б. Хмельницький не міг. Тому після перемоги під Батогом, коли політичні позиції гетьмана укріпились, ми бачимо зміни в керівництві Чернігово-Сіверщини. Для керівництва ще донедавна бунтівним

регіоном була потрібна надійна та вірна людина. Така людина була знайдена в особі Івана Золотаренка.

Брат дружини гетьмана, Іван Золотаренко, ще ймовірно в кінці 1651, після усунення бунтівного Л.Мозирі, очолює корсунський полк. Йому, мабуть, швидко вдалося навести лад на Корсунщині, принаймні відомостей щодо продовження заворушень ми не маємо. У Батозькій битві 1-2 червня 1652 ми вже бачимо І. Золотаренка на чолі корсунського полку одним з авторів видатної перемоги [11, 165-166].

Родич гетьмана, що довів йому не тільки особисту вірність, а й неабияку ефективність керівника в кризових умовах, уславлений у козацьких колах батозькою перемогою, як ніхто краще підходив на роль головного провідника Чернігово-Сіверщини. Вже у липні 1652 р. І.Золотаренко підписується полковником ніжинським [2, 225].

Колишнього головного керівника Чернігово-Сіверщини С. Подобайла, через його великі заслуги та авторитет, було залишено на полковництві чернігівському, але значно послаблено та підпорядковано новому ніжинському полковнику.

Звернімо увагу на зміну титулування чернігівського та ніжинського полковників, що ілюструє зміну їхньої політичної ваги. Статус як першої особи на Чернігово-Сіверщині чернігівського полковника Мартина Небаби аж до його загибелі у липні 1651 під Ріпками не підлягає сумніву [3, 321-322]. Літопис Самовидця, щодо битви під Ріпками називає його: «...старший козацький Небаба, полковник черніговский...» [7, 61]. Наступник М. Небаби на полковництві Степан Подобайло у вересні 1651 прямо підписується у своєму листі «полковник чернігівський Війська й. кор. м. Запорожського і всього Сівера...» [9, 132-133].

В кінці 1651 за Білоцерківською угодою повністю було скасовано полково-сотенний устрій на Чернігово-Сіверщині, в тому числі Чернігівський полк і, звісно, Батуринську сотню як його складову [3, 365]. Вже на початку 1652 Богдан

Хмельницький звертається до С. Подобайла: «Тобі Стефану Пободайлу, бувшому полковникови черниговському...» - з наказом покинути межі колишнього полку [4, 250].

Після розриву Білоцерківської угоди та битви під Батогом вказівки на особливий статус на Чернігово-Сіверщині з'являються у підписах вже ніжинського полковника Івана Никифоровича Золотаренка. В листі брянському воєводі від 13 липня 1652 вказано «...од Іоанна Ничипоренка полковника в сівері Войска Запорозкого ніжинського...» [2, 225]. Втім таке формулювання можна трактувати й по-іншому, але всі сумніви знімає наказ І.Золотаренка від 8 серпня 1652 в якому читаємо: «Іван Ничипорович, нежинский полковник Войска Запорожского и всего Севера» [12, 886].

Після січня 1654, коли приналежність Батуринської сотні до Ніжинського полку не підлягає сумніву, наступник І. Золотаренка на полковництві ніжинському Григорій Гуляницький також використовує цю формулу в своєму підписі. Звернімо увагу на його універсал від 13 березня 1656: «Григорій Гуляницький, полковник нежинский и всего севера...» [8, 229]. В той же час формула «и всего Севера» з титулу чернігівських полковників зникає [12, 938-939].

Дуже ймовірно, що збільшення Ніжинського полку за рахунок Чернігівського, в тому числі і перепідпорядкування Батуринської сотні, відбулося разом з переходом провідного статусу на Чернігово-Сіверщині від полку Чернігівського до полку Ніжинського, на що прямо вказує формула підпису полковників.

На нашу думку співставлення загальнополітичної ситуації та змін в титулі полковника вказує на те, що саме в червні-липні 1652 було передано під прямий контроль ніжинського полковника значну частину території Чернігівського полку (в тому числі й Батуринську сотню), як гарантію сильних позицій нового головного провідника гетьманської політики на Чернігово-Сіверщині. Перші тижні після перемоги під Батогом, на нашу думку, видаються

найвдалішим часом для проведення змін у складі полків Чернігово-Сіверщини ще й тому, що формально полково-сотенний устрій на цих землях створювався, так би мовити, з нуля.

Таким чином, можна стверджувати, що перепідпорядкування Батуринської сотні з-під юрисдикції Чернігівського полку під юрисдикцію полку Ніжинського відбулося в червні-липні 1652 з приходом на уряд ніжинського полковника Івана Золотаренка. Це було пов'язано з необхідністю посилення гетьманського впливу на землях Чернігово-Сіверщини після козацьких повстань викликаних тут Білоцерківською угодою.

Джерела та література:

1. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – СПб., 1878. – Т.10. – 838 с.
2. Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы В 3 т. – М.: Издательство АН СССР, 1953. – Т.III. – 646 с.
3. Грушевський М.С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн./ Редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін. / М.С.Грушевський. – К.: Наукова думка, Т.9. Кн.1. – 1996. – 880 с.
4. Документи Богдана Хмельницького / Упор. І. Крип'якевич. – К.: Видавництво Академії наук УРСР, 1961. – 740 с.
5. Заруба В.М. Адміністративно-територіальний устрій та адміністрація Війська Запорозького у 1648-1782 рр. / В.М. Заруба. – Дніпропетровськ: ПП «Ліра ЛТД», 2007. – 380 с.
6. Крип'якевич І.П. Адміністративний поділ України 1648-1654 рр.// Історичні джерела та їх використання:[збірник статей] / АН Української РСР, Ін-т історії [Ред. кол.: І.Л. Бутич, І.П. Крип'якевич, Ф.П. Шевченко та ін.]. – Вип.2. / І.П.Крип'якевич. – К.: Наукова думка, 1966. – С.123-148.

7. Літопис Самовидця / Підгот. Я.І. Дзира. – К.: Наукова думка, 1971. – 208 с.
8. Материалы для отечественной истории, изданные М.Судиенко. – Т.1. – К., 1853. – 317 с.
9. Мицик Ю.А. Степан Подобайло // Полководці Війська Запорізького: історичні портрети. – Кн.2 / НАН України, Ін-т історії України; [Ред. кол.: В. Солій (відп.ред.)... та ін.]. / Ю.А. Мицик. – К.: ВІК, 2004. – С.119-136.
10. Смолій В.А. Степанков В.С. Українська національна революція XVII ст.(1648-1676 рр.). / В.А. Смолій, В.С. Степанков. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 447 с.
11. Тис-Крохмалюк Ю. Бої Хмельницького. / Ю.Тис-Крохмалюк. – Мюнхен, 1959. – 184 с.
12. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657-1687). – Київ-Львів: НТШ, 2004

Маршала А. Ю.

**Особливості існування пам'яток архітектури періоду
Слобідської-українського військового поселення
кавалерії в населених пунктах Харківської області.**

Особливе значення в історії Слобожанщини відіграло Слобідсько-Українське військово-поселення кавалерії, до складу якого протягом 1817-1850-х рр., входили селища та слободи Зміївського, Вовчанського, Ізюмського, Куп'янського та Старобільського повітів. Створення та функціонування військово-поселених округів 2-ї уланської та 2-ї кірасирської дивізії супроводжувалося змінами в територіальному устрої, адміністративній та економічній системі, організації господарства корінних жителів, які поділялися на військових поселян-господарів та резервних і мали забезпечувати не тільки власну родину, але й солдат з діючих ескадронів кавалерійських полків. Проте, найбільш